

Erfgoedrapport Breda 26

Breda Rithsestraat Roskam

Inventariserend veldonderzoek
door middel van proefsleuven

drs. Joeske Nollen,
Lina de Jonge MA

Gemeente Breda

COLOFON

Titel: Rithsestraat Roskam
ErfgoedRapport Breda 26

Auteurs : drs. J. Nollen, L. de Jonge MA
Kaarten: H. de Kievith
Redactie: drs. F.J.C. Peters
Eindredactie en autorisatie: drs. J.P.C.A. Hendriks

Veldwerk en uitwerking: drs. J. Nollen, L. de Jonge MA, A. Schut, A. Peemen, vrijwilligers gemeente Breda
Senior archeoloog: drs. F.J.C. Peters

Ontwerp en lay-out: Studio Maaik Klijn
Druk: Verhoek Printing Consultants

ISSN: 2210-9552

© Gemeente Breda, 2010

 Gemeente Breda

Directie RO
Afdeling Stedenbouw en Erfgoed
Postbus 90156
4800 RH Breda

Breda Rithsestraat Roskam Inventari- serend veldonder- zoek door middel van proefsleuven

drs. Joeske Nollen, Lina de Jonge, MA

Inhoudsopgave

1	Inleiding – 7
2	Ligging en aard van het terrein – 9
3	Landschappelijke gegevens en historische context – 11
4	Archeologische achtergronden – 13
5	Doelstelling – 15
6	Werkwijze – 19
7	Resultaten – 21
8	Conclusie – 27
9	Waardering en aanbeveling – 29
10	Literatuur – 31

Bijlage 1 Sporenlijst – 33

Bijlage 2 Vondstenlijst – 34

Bijlage 3 Aardewerk determinatie – 36

Bijlage 4 Allesporenkaart – 37

1

INLEIDING

In opdracht van de gemeente Breda is op 19 maart een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven uitgevoerd op een begroeid weiland dat in het noorden grenst aan de volkstuintjes gelegen aan de Rithsestraat, in het westen aan percelen gelegen aan de Roskam, in het zuiden aan de Graaf Engelbertlaan en in het oosten aan een perceel gelegen aan de Beeksebaan.

Aanleiding voor het onderzoek is de tijdelijke huisvesting van klaslokalen waarvoor bodemverstorende werkzaamheden in het gebied zullen worden uitgevoerd (afb. 2).

Het doel van het Inventariserende Veldonderzoek door middel van proefsleuven is op een snelle en betrouwbare wijze inzicht te verschaffen in de aanwezigheid van archeologische resten in het plangebied. Daarbij dient voldoende inzicht te worden gegeven in de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de mogelijk aanwezige bewoningssporen op de betreffende locatie (aard, ouderdom, omvang, gaafheid, conservering) teneinde tot een waardestelling te kunnen komen. Belangrijk is dat op basis van het inventariserende veldonderzoek een beslissing kan worden genomen of verder (voor)onderzoek in het gebied noodzakelijk en verantwoord is.

Administratieve gegevens

Provincie Noord-Brabant

Gemeente Breda

Plaats Breda

Toponiem Rithsestraat Roskam

Objectcode BR-221-09

Noord-coördinaten 109.965 / 397.750, 110.020 / 397.780

Zuid-coördinaten 110.060 / 397.710, 110.000 / 397.730

Kaartblad 50 A/B

Onderzoeksmeldingsnr. 34098

Opdrachtgever Gemeente Breda, Directie Stadsbedrijven

Bevoegd gezag Gemeente Breda, drs. Johan Hendriks

Uitvoerder Gemeente Breda, Bureau Cultureel Erfgoed

Senior archeoloog drs. Erik Peters

Veldarcheoloog drs. Joeske Nollen

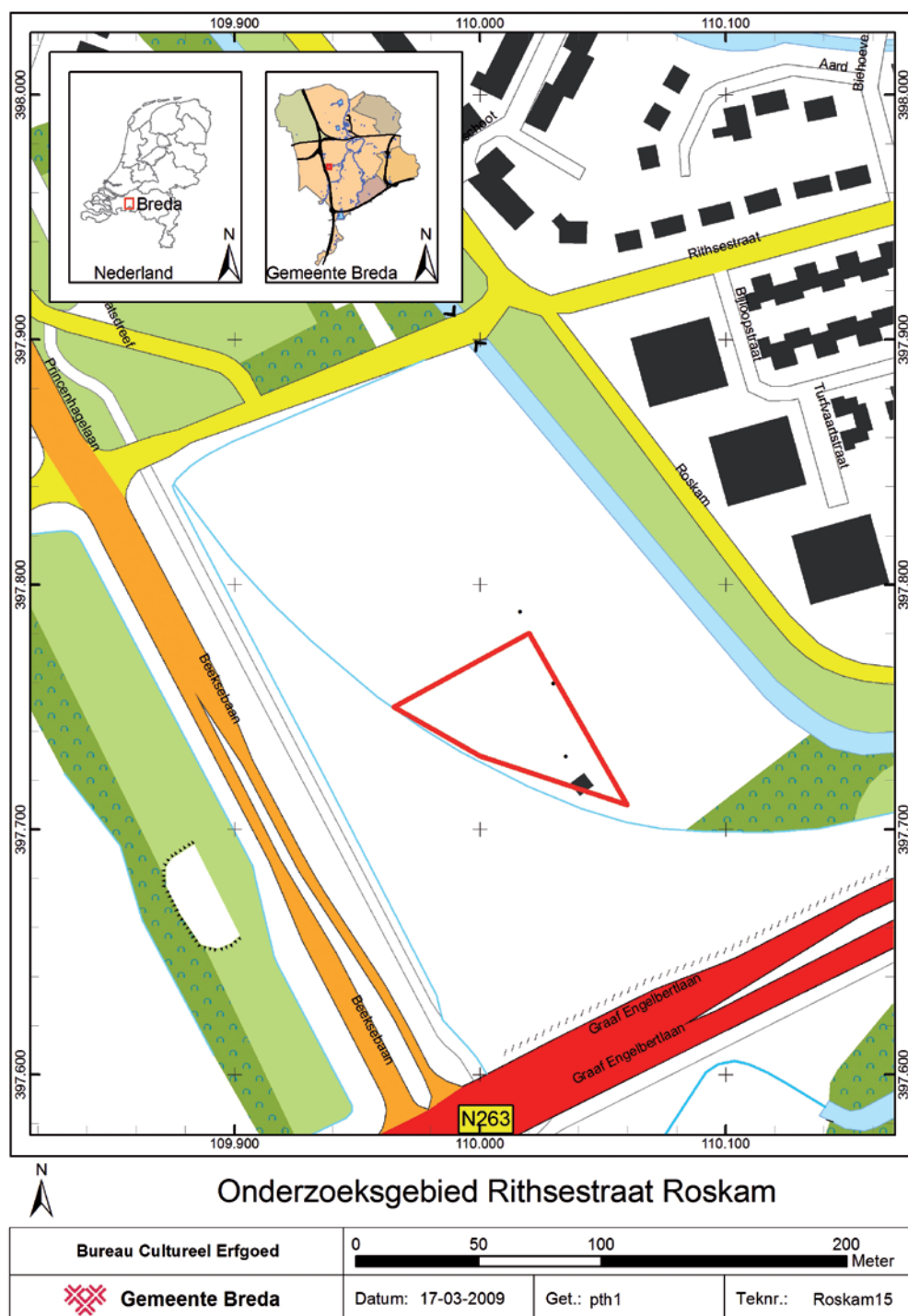
Veldtechnicus Lina de Jonge, MA

2

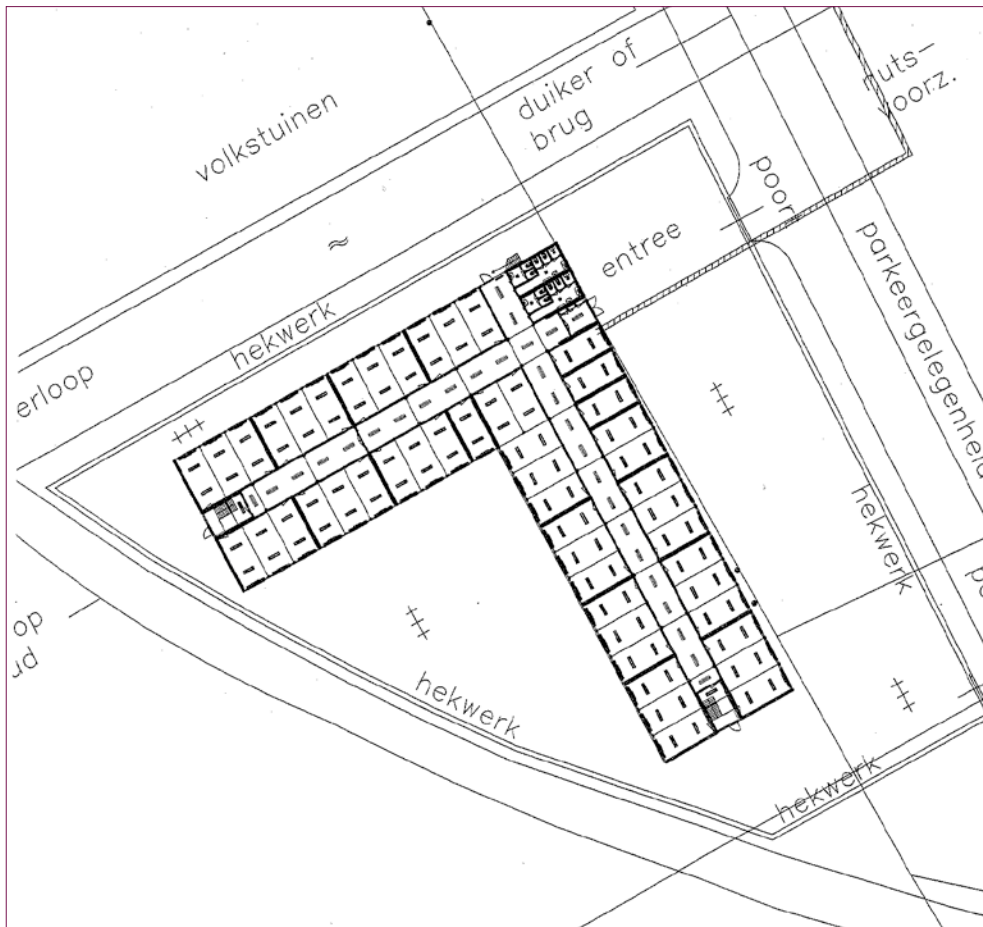
LIGGING EN AARD VAN HET TERREIN

Het plangebied ligt aan de Rithsestraat te Princenhage, ten zuidwesten van het centrum van de gemeente Breda. Het terrein is thans in gebruik als grasland. Het plangebied ligt ten zuiden van de volkstuintjes aan de Rithsestraat, ten westen van de percelen grenzend aan de Roskam, ten noorden van de Graaf Engelbertlaan en ten oosten van het perceel aan de Beeksebaan (afb. 1). Het plangebied omvat circa 2800 vierkante meter, waarvan ongeveer

Afb. 1
Plangebied
Rithsestraat Roskam
op topografische
ondergrond

2400 vierkante meter door de geplande werkzaamheden verstoord wordt. Het gebied ligt ten westen van de kern van Princenhage en is op dit moment niet bebouwd, maar in gebruik als grasveld.

Afb. 2
Voorgenomen herinrichting van het plangebied

3

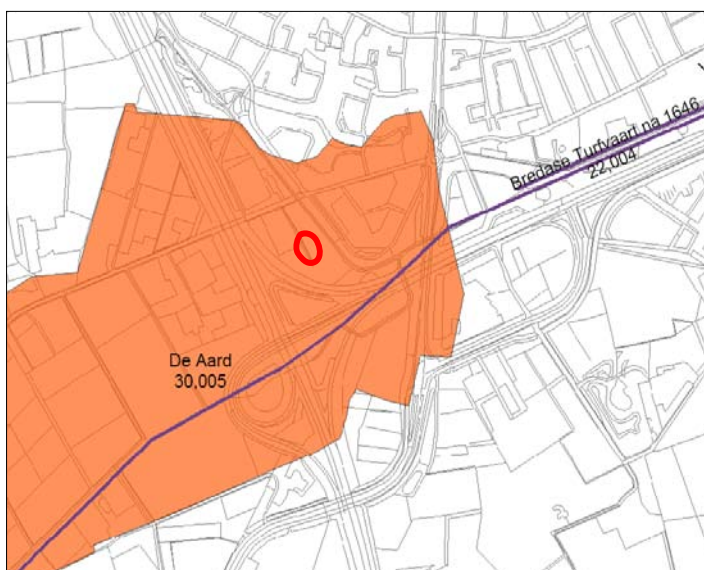
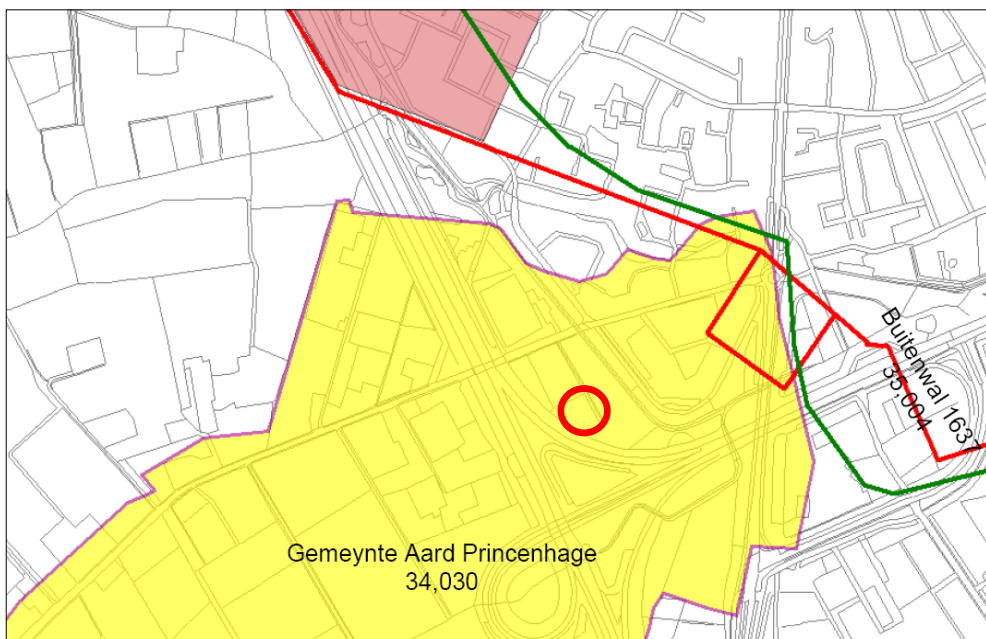
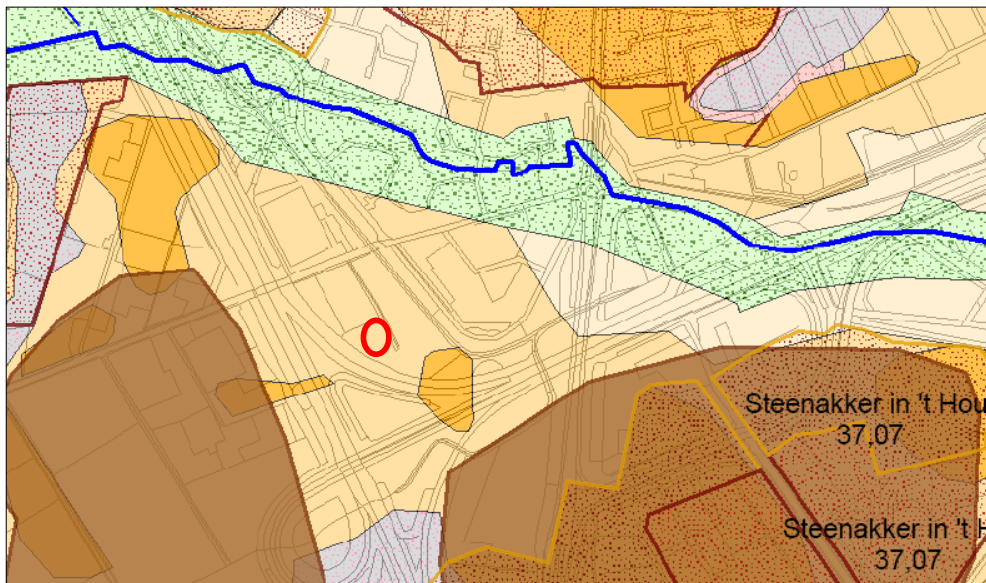
LANDSCHAPPELIJKE GEGEVENS EN HISTORISCHE CONTEXT

Het plangebied ligt op een lage dekzandrug ten zuiden van het dal van de Bijloop. Er liggen verschillende hoge dekzandruggen rondom het plangebied. Direct ten zuidoosten ligt het kopje op de Princenhaagse Aard, één van de drie dekzandkopjes die zijn ontgonnen vanaf 1650 (afb.3).¹ Op de geomorfologische kaart ligt het plangebied in een vlakte met ten dele verspoelde dekzanden (code 2m10). Op de bodemkaart is het plangebied niet gekarteerd, maar ten westen van het plangebied komen laarpodzolgronden voor, het is waarschijnlijk dat deze bodem ook in het plangebied voorkomt.² Deze laarpodzolgronden hebben een humeus dek van circa 40 cm, grenzend aan of gelegen tussen dikke eerdgronden. De grondwatertrap van deze laarpodzolen is V, met een gemiddeld hoogste grondwaterstand van 35 cm –mv en gemiddeld laagste grondwaterstand variërend tussen de 140 – 180 cm –mv.³

Het plangebied ligt tussen verschillende akkercomplexen die vanaf de middeleeuwen op de hoger gelegen dekzanden zijn ontstaan, maar in het gebied zelf is geen sprake van akkerontwikkeling (afb.4). In de middeleeuwen valt het gebied binnen de Gemeynte aard van Princenhage (afb.5). Dit zijn gronden die onderdeel hebben uitgemaakt van het bezit van de heer van Breda en waar bepaalde boeren een gemeenschappelijk gebruiksrecht op hadden, met uitsluiting van anderen. Rond 1650 zijn de meeste van deze gronden verkocht aan ontginners. Na de opheffing van de Gemeynte aard van Princenhage is het gebied tussen de Turfvaart en de Rithse Straat in brede kavels opgedeeld. Het landschap kreeg een landgoedachtige allure, door de brede kavels met beplanting ter afscheiding, hoewel geen landhuis aanwezig was (afb.6). Volgens Leenders (2006) zijn in het plangebied geen sporen uit de nieuwe tijd of sporen uit de Spaanse tijd bekend. Echter, de buitenwal uit 1637 ligt circa 400 meter ten noordwesten van het plangebied, hierdoor kunnen sporen uit de Spaanse tijd niet uitgesloten worden (afb.5).⁴

Afb. 3
Ten zuidoosten van
het plangebied (rood
omcirkeld) ligt het
kopje op de Princen-
haagse Aard

Afb. 4
Akkers en beemden
(plangebied rood omcirkeld)

Afb. 5
Bestuurlijk en militair
(plangebied rood omcirkeld)

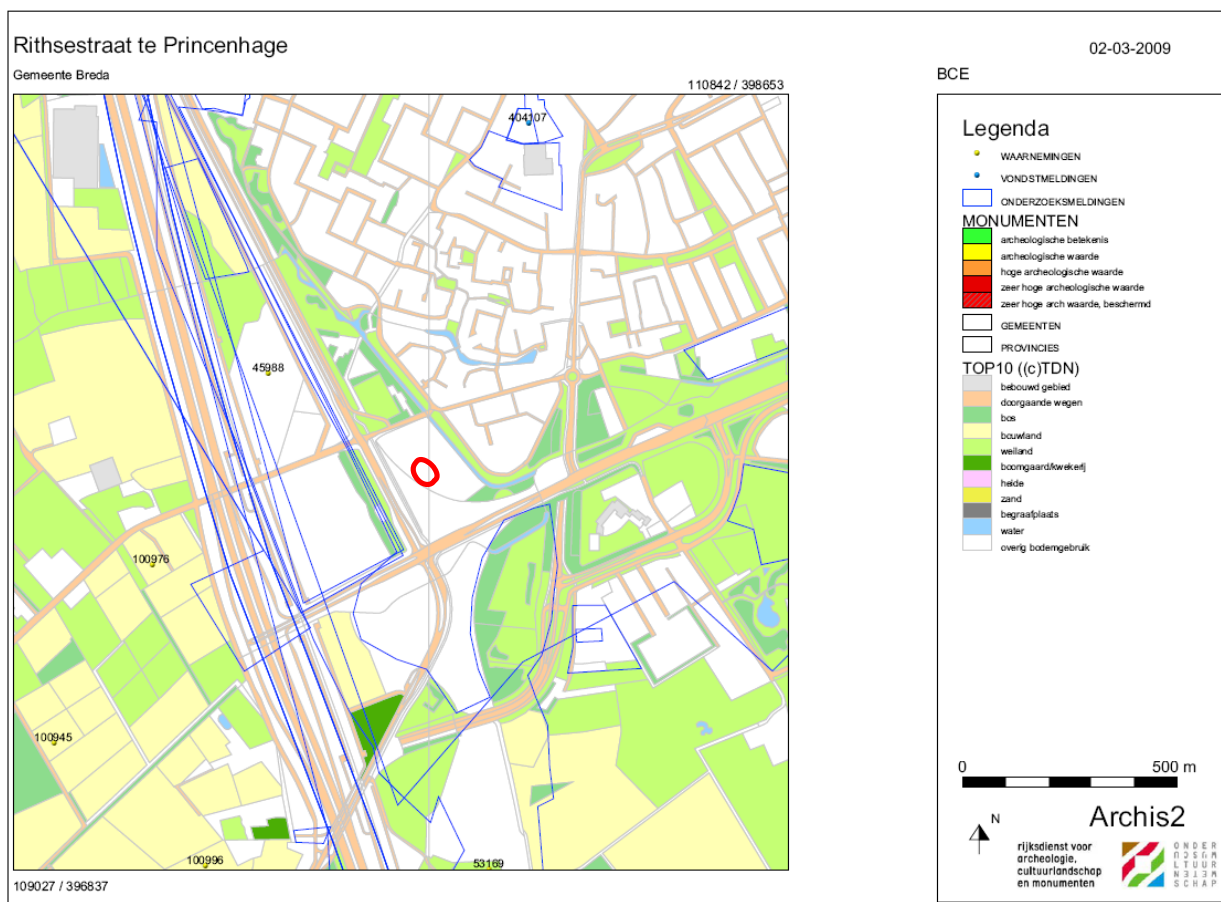
Afb. 6
Ontginningen
(plangebied rood omcirkeld)

4

ARCHEOLOGISCHE ACHTERGRONDEN

In de nabije omgeving van het plangebied liggen geen archeologische monumenten (afb. 7). Ten westen van het plangebied is grootschalig onderzoek uitgevoerd dat betrekking heeft op de nederzettingdynamiek en het ontstaan van het cultuurlandschap in Breda-West (Moskes, Steenakker, Huifakker en Emerakker en het tracé van de HSL/A16). Het is gebleken dat vooral de hoger en vruchtbare gelegen dekzandruggen met name vanaf de bronstijd tot aan de middeleeuwen intensief bewoond en gebruikt zijn geweest.⁵ Vanaf de 9de eeuw heeft de bewoning op de hoger gelegen dekzandruggen zich verplaatst naar de randen van de vruchtbare gebieden en zijn gehuchten ontstaan in de buurt van beekdalen in de lager gelegen delen van het dekzandlandschap.⁶

Afb. 7
Onderzoeksmeldingen, waarnemingen en vondstmeldingen zoals in ARCHIS vermeld (plangebied rood omcirkeld)

5

DOELSTELLING

Archeologisch onderzoek in West-Brabant is tot voor kort vrijwel uitsluitend gericht geweest op de ontwikkeling van de laatmiddeleeuwse stadskernen.

Onderzoek naar de plattelandsbewoning uit het verleden is pas sinds 1995 van de grond gekomen. Ten westen van Breda is sinds 1998 archeologisch onderzoek uitgevoerd waarbij de bewoning in relatie tot het landschap centraal staat. Er wordt gekeken naar nederzettingsdynamiek en het ontstaan van het cultuurlandschap.

In de omgeving van Breda kunnen archeologische sporen en vondsten worden aangetroffen uit het paleolithicum tot en met het neolithicum, maar deze worden niet op grote schaal aangetroffen.

Archeologisch onderzoek in de nabije omgeving heeft uitgewezen dat het dekzandlandschap van Breda-West vanaf de bronstijd (circa 2000 v.Chr.) vrij intensief bewoond is geweest. Hierbij is tevens een nieuw beeld ontstaan van de bewoning in de ijzertijd (500 v. Chr. tot begin van de jaartelling), Romeinse tijd (begin van de jaartelling tot circa 400 na Chr.) en vroege middeleeuwen (450-1050 na Chr.). Achterliggend doel van het onderzoek is het zo compleet mogelijk onderzoeken van enkele dekzandruggen in het landschap waardoor een duidelijk beeld gevormd kan worden van de bewoningsgeschiedenis, de ontwikkeling van de bewoning in de regio en het gebruik van de ruimte in al zijn aspecten op deze landschappelijke eenheden.

In de late middeleeuwen en nieuwe tijd neemt de hoeveelheid activiteiten – en de archeologische overblijfselen daarvan – toe. Voor de gemeente Breda zijn naast de sporen uit de bronstijd tot en met de vroege middeleeuwen ook de sporen uit de late middeleeuwen (de periode van stadsontwikkeling), de sporen verbonden aan de Nassaus en de sporen uit de Spaanse tijd van groot belang.

Het landschap waarin de mensen gedurende de bewoningsperiode woonden is op diverse wijzen ingericht en gebruikt. De nalatenschap van deze inrichting en het gebruik daarvan geeft ons weer de mogelijkheid inzicht te krijgen in het leef- en denkpatroon van de bewoners gedurende de late prehistorie en de middeleeuwen. De vraagstellingen bij dit thema beslaan een breed geheel, van nederzetting tot begravingen. Het doel is een beeld te creëren van het leven in de regio Breda. De aandacht bij het onderzoek naar het natuurlijke landschap is met name gericht op de niet door de mens beïnvloede omgeving c.q. die aspecten van de natuur die uiteindelijk het menselijk handelen hebben beïnvloed. Bij dit onderzoeksthema staat de ontstaanswijze van het gebied centraal. Er kan namelijk naast

de landschappelijke ligging van de vindplaatsen ook een beeld verkregen worden van de ruimere regio.

Tot op heden bestaat nog geen compleet beeld van de bodemopbouw ter plaatse van het centrum van Breda. Dit is onder andere het gevolg van het feit dat in de loop van de late middeleeuwen de mens op grote schaal het natuurlijk landschap heeft aangepast door middel van ophogingen. Enerzijds lijkt het landschap een belangrijke rol gespeeld te hebben bij het uitkiezen van de oudste nederzettingkern van Breda, anderzijds heeft men aan het eind van de 13e eeuw en het begin van de 14e eeuw op grote schaal de natuurlijke loop van de Mark teruggedrongen ten behoeve van uitbreiding en verdichting van de middeleeuwse kern. Ook bij de aanleg van de stadsverdediging lijkt het reliëf en landschap een belangrijke rol gespeeld te hebben.

Informatie over de exacte wisselwerking tussen het natuurlijk landschap en de ontwikkeling en inrichting ligt op veel plaatsen in het bodemarchief opgeslagen.

De volgende gebiedsspecifieke onderzoeksvragen zijn geformuleerd, die aan de hand van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek beantwoord zouden moeten kunnen worden:

- Zijn er sporen uit het paleolithicum/mesolithicum aanwezig?
- Zijn er sporen uit (het neolithicum,) de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aanwezig?
- Hoe is het gebied gebruikt vanaf de middeleeuwen? Is er sprake van middeleeuwse bewoning?
- Zijn er sporen van ontginning aanwezig?
- Is er bebouwing aanwezig geweest?
- Zijn er nog andere (bewonings)sporen?
- Zijn er aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd?
- Wat is de aard, omvang (begrenzing vaststellen), datering, context, gaafheid, kwaliteit van de aangetroffen sporen?
- Wat is de waarde van de aangetroffen sporen?

Naast deze gebiedsspecifieke onderzoeksvragen dient aandacht te worden besteed aan onderstaande onderzoeksthema's en vraagstellingen die vanuit het totale archeologisch onderzoek in Breda-West zijn vertaald.

Het onderzoek betreft een proefsleuvenonderzoek (IVO-P) ter plaatse van de voorgenomen zone met bodemingrepen. Bij het onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen richtinggevend:

Landschap

- Hoe zag de paleogeografie er uit? Wat is de geomorfologische achtergrond van het huidige landschap? Wat is de hydrologische ontwikkeling in het gebied?

- Welke ontwikkelingen van het landschap en het milieu vonden gedurende deze periode plaats en welke invloeden hadden deze op het leefmilieu van de mens?

Flora/fauna

- Wat was de aard van de begroeiing van het landschap gedurende de periode late prehistorie tot en met de middeleeuwen en welke invloeden had deze op de leefwijze van de mens?
- Welke wilde dieren kwamen in de vrije natuur in de omgeving van de nederzetting voor, zowel op het land als in het water en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens?
- Welke gedomesticeerde dieren kwamen in de omgeving van de nederzetting voor, zowel op het land als in het water en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens?
- Het verkrijgen van informatie over de lange termijnontwikkeling van de vegetatie in de regio; de verhouding tussen de gebruikte en niet-gebruikte ruimte; de agrarische economie; de voedsel economie; het gebruik van ruimte in huizen en op erven.

Bewoning / Nederzetting

- Zijn er nederzettingssporen op het terrein aanwezig en welke datering hebben zij?
- Hoe is de bewoning gestructureerd – losse erven of geconcentreerde bewoning? Is het mogelijk complete erven op dit terrein uit enige periode te onderzoeken?
- Wat is de verklaring voor de locatiekeuze ten opzichte van het 'natuurlijke' landschap en indien mogelijk het cultuurlandschap?
- Welke relatie is er te leggen tussen eventueel in tijd opvolgende elementen in het landschap (bv nederzettingssporen en begravingen uit uiteenlopende perioden)?
- Is er een koppeling mogelijk tussen de archeologische en de historische gegevens en archieven en welke relevantie of betekenis heeft dit?
- Welke dieren (gedomesticeerd en wild) kwamen in de nederzetting zelf of in de omgeving daarvan voor, zowel op het land als in het water, wat was de aard van de relatie van de mens met deze dieren en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens ter plaatse van de archeologische vindplaats?

Verkaveling

- Zijn er sporen van verkaveling in het terrein, en zo ja wat is de aard en de wijze van aanleg van de verkaveling (sloten, greppels, afrastering, etc.)?
- Wat is de vorm van de verkaveling en omvang van de omgrensde percelen, zowel binnen als buiten een eventuele nederzetting?
- Welke relatie is er te leggen tussen de perceelgrenzen en de vroegste kadasterkaarten?
- Waarvoor zijn de kavels gebruikt?

Infrastructuur

- Komen er in het gebied sporen van paden, wegen en voorden voor en welke relatie hebben deze tot het onderzoeksgebied?
- Komen er in het gebied waterbeheerstructuren voor zoals dijken, gemalen, stuwen en (afwatering)sloten en welke relatie hebben deze tot het onderzoeksgebied?
- Wat is de relatie tussen de gebouwen en de diverse elementen van de infrastructuur?
- Wat is de relatie tussen de vormen van infrastructuur en de historische gegevens over paden en wegen?

Vestingbouw

- Zijn in het onderzoeksgebied sporen van vestingbouw of linies (onverstoord) aanwezig?
- Welke fasen uit de vestingbouw zijn op het terrein aanwezig?
- Zijn de sporen van vestingbouw te koppelen aan de vestingkaarten (uitgave gemeente Breda 2008)?

Complextype/Ensemble

- Hoe kan de locatie beschreven worden in termen van ensembles van sporentypen en -clusters? Het gaat erom ensembles te typeren opgebouwd vanuit de meest eenvoudige vorm tot de meest samengestelde vorm. Deze getypeerde (representatieve of juist uitzonderlijke) ensembles hebben de functie van bouwsteen in de beschrijving van de aard van het gehele complextype.
- Het verkrijgen van inzicht in de lange termijnontwikkeling van de bewoning in de regio en daaraan gerelateerd het gebruik van de ruimte.
- Inzicht krijgen in de begrenzing en het karakter van de bewoningssporen; inzicht krijgen in de ruimtelijke en chronologische relatie tussen bewoningssporen uit verschillende periodes; vraagstukken omtrent continuïteit en discontinuïteit in bewoning beantwoorden; inzicht krijgen in de functie en het gebruik van zones in het landschap, bijvoorbeeld de situering van 'site' en 'off-site', nederzetting en grafvelden, dekzandrug en beekdal.

Op basis van het inventariserende veldonderzoek dient uitspraak te worden gedaan over de eventuele aanwezigheid van archeologische relictten in het plangebied. Daarbij dient voldoende inzicht te worden gegeven in de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de mogelijk aanwezige bewoningssporen op de betreffende locatie (aard, ouderdom, omvang, gaafheid, conservering) teneinde tot een waardestelling te kunnen komen, op basis waarvan vervolgens een selectieadvies opgesteld wordt. In dit advies kunnen maatregelen voor vervolgonderzoek en eventueel behoud worden opgenomen. Het definitieve selectiebesluit is voorbehouden aan het bevoegd gezag, het Bureau Cultureel Erfgoed van de gemeente Breda.

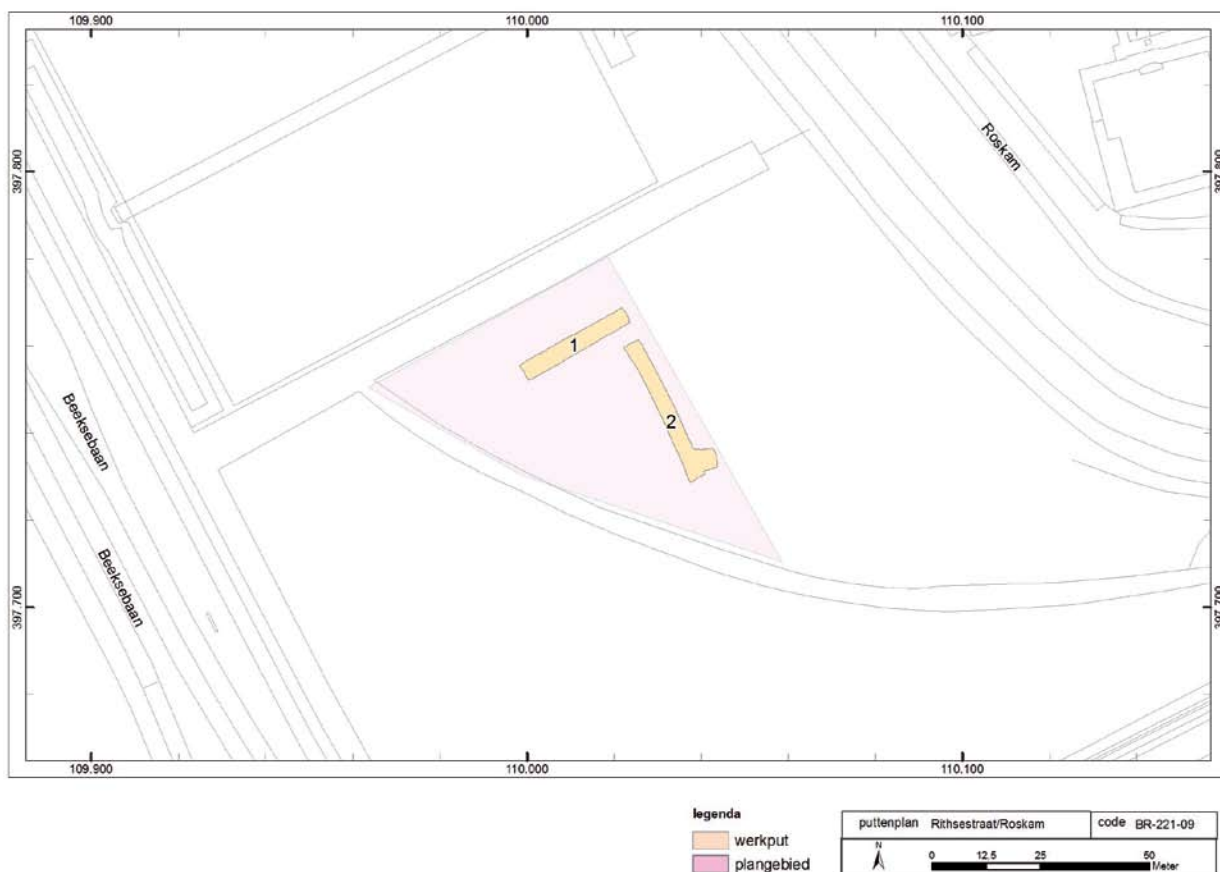
6

WERKWIJZE

In totaal zijn er twee werkputten aangelegd. Werkput 1 is 4 meter breed en 27 meter lang en is noordoost-zuidwest georiënteerd, werkput 2 is 4 meter breed en 35 meter lang en is noordwest-zuidoost georiënteerd (afb. 8). De tweede werkput is aan de zuidoostzijde ongeveer 16 vierkante meter uitgebreid, totaal is er een oppervlakte van ongeveer 264 vierkante meter onderzocht. De A-horizont (bouwvoor plus restant van plaggendeck) is verwijderd en met de machine is een archeologisch leesbaar vlak aangelegd. Vervolgens is het vlak gefotografeerd, gewaterpast en getekend. De vlakhoogtes en de maaiveldhoogtes zijn om de vijf meter gemeten. Alle sporen zijn gecoupeerd, gedocumenteerd en afgewerkt.

Afb. 8
De locatie van de
werkputten aange-
geven in huidige
topografie

De meetlijnen zijn via vaste punten net buiten de werkput nauwkeurig gekoppeld aan het Rijksdriehoeksnet. Tijdens het onderzoek is gewerkt conform het Programma van Eisen en de KNA 3.1

7

RESULTATEN

7.1 Ondergrond en stratigrafie

Uit de bodemprofielen blijkt dat de C-horizont bestaande uit geel dekzand met roestbruine vlekjes wordt afgedekt door een oude akkerlaag (S 011). Deze laag bestaat uit donker bruin-grijs zand met hier en daar houtskoolspikkeltjes en ijzeroerbrokjes. Deze akkerlaag is een restant van een esdek dat door ploegen vermengd is met een podzolbodem (B-horizont), de dikte van deze laag varieert tussen de 12 en 20 centimeter. De overgang van de C-horizont en het esdek is verploegd (afb. 9) Op de oude akkerlaag ligt een bouwvoor met een gemiddelde dikte die varieert van 12 tot 40 centimeter en bestaat uit donkerbruin-grijs zand. De overgang van bouwvoor naar esdek is zeer scherp.

7.2 Sporen en structuren

Werkput 1

In deze werkput zijn 12 sporen aangetroffen. Hiervan zijn er 4 geïnterpreteerd als paalsporen (004, 005, 006 en 010), 1 als een anti-tankgracht (001), de sporen met de nummers 002 en 008 zijn ploegsporenbanen. 3 sporen bleken natuurlijk te zijn en zijn vervallen (003, 007, 009) en 2 spoornummers zijn uitgedeeld aan lagen (011, 012).

Afb. 9
Profiel 9 in werkput 1

paalsporen

De paalsporen met de nummers 004, 005 en 006 lagen in een rij en waren in het vlak zichtbaar als vierkantjes van ongeveer 20 bij 20 centimeter. De diepte van deze sporen varieerde tussen de 24 en 30 centimeter. De onderlinge afstand tussen de palen was ongeveer 1 meter. In twee van deze paalsporen werden vondsten gedaan uit de nieuwe tijd. Waarschijnlijk hebben deze palen gediend als afrasteringspalen in het weiland. Het paalspoor 010 is waarschijnlijk ook afkomstig uit de nieuwe tijd.

Afb. 10

Coupes van de paalsporen 004, 005, en 006, behorend tot dezelfde palenrij

Afb. 11

Profiel van de anti-tankgracht (spoor 001), machinaal gecoupeerd

anti-tankgracht

De aangetroffen anti-tankgracht is een spoor uit de Tweede Wereldoorlog. Op een luchtfoto van de Royal Air Force, genomen op 13 september 1944, is de anti-tankgracht op deze locatie te zien (afb. 12). Het spoor is noordwest-zuidoost georiënteerd, 8 meter breed en is vanaf het maaiveld 1.10 meter diep (afb. 11). De tankgracht loopt aan de westzijde langzaam af en loopt aan de oostzijde steil omhoog.

Werkput 2

In deze werkput zijn 29 sporen gevonden. De anti-tankgracht lag in de lengte in deze werkput, hierdoor is het vlak over de hele lengte aan de westkant ongeveer 2 á 3 meter verstoord. In het onverstoorde gedeelte zijn 21 paalsporen (S 015, 016, 022, 023, 024, 025, 026, 027, 028, 029, 030, 031, 032, 033, 035, 036, 037, 038, 039, 040, 041), 3 greppels (014, 020, 021), 1 kuil (013), 2 recente verstoringen (S 017, 018) en 2 natuurlijke sporen (019, 034) aangetroffen.

paalsporen

De paalsporen met de nummers 025, 026, 027, 028, 031, 032, 033 lagen in een rij. De onderlinge afstand tussen de palen was ongeveer 1,5 meter. De sporen waren in het vlak zichtbaar als rechthoekjes met een doorsnede van circa 20 cm. Paalspoor 033 oversnijdt de anti-tankgracht en is dus pas gegraven na de Tweede Wereldoorlog (afb. 13). De overige palen in deze rij zijn daarom ook na de Tweede Wereldoorlog te dateren. De diepte van de paal-

Afb. 12
Projectie werkputten
op luchtfoto 1944 met
de anti-tankgracht

sporen varieerde van 22 tot 38 cm, in sommige sporen was nog een paalkern te herkennen. Waarschijnlijk hebben deze palen gediend als afrasteringspalen.

In de uitbreiding van werkput 2 is ook een rijtje palen gevonden, hiertoe behoren de sporen 037, 038, 039 en 041. De sporen hadden een doorsnede die varieerde van 24 tot 44 cm, en een diepte van ongeveer 50 cm. De tweede palenrij is vermoedelijk sub-recent.

greppels

De twee greppels met de spoornummers 020 en 021 zijn beide 25 centimeter breed, oost-west georiënteerd en oversnijden beide de anti-tankgracht. Deze sporen zijn dus pas na de tweede wereldoorlog gegraven. De derde greppel met spoornummer 014 is echter ouder en wordt juist oversneden door de anti-tankgracht, deze greppel is 40 centimeter breed en was nog maar 4 centimeter diep.

kuil

De vulling van de greppel spoor 014 is vergelijkbaar met de vulling van de nabijgelegen kuil spoor 013 (afb.14). Deze kuil is rond, heeft een diameter van 74 centimeter en is 50 centimeter diep. Zowel de kuil als de greppel tekenen zich in het vlak vager af dan de andere sporen en zijn waarschijnlijk ouder dan de andere sporen. In kuil spoor 013 is een hoekfragment van een plavuis (roodbakkend) aangetroffen. De plavuis was 2,5 centimeter dik. Roodbakkende plavuizen zijn gebruikt vanaf de late middeleeuwen tot in de 19e eeuw. Helaas kan de kuil door deze vondst niet nader gedateerd worden.

7.3 Vondsten

In werkput 1 zijn in de paalsporen 005 en 006 vondsten aangetroffen uit de nieuwe tijd, namelijk twee aardewerk fragmenten, metaal, en een stuk steenkool. Deze vondsten bevestigen de recente aard van deze paalsporen.

Afb. 13
Paalspoor 033 is onderdeel van een palenrij (structuur 2)

Afb. 14
De vulling van spoor 013 is vergelijkbaar met de vulling van de nabijgelegen greppel spoor 014

In werkput 2 zijn in zes sporen vondsten aangetroffen waarvan het merendeel van deze vondsten wordt gedateerd in de nieuwe tijd. Uit de paalsporen behorend tot structuur 2 komt roodbakkend bouw materiaal, een brokje metaal, en een aardewerkfragment met een gele binnenkant en een groen geglaazuurde buitenkant.

In het kuiltje spoor 013 is een hoekfragment van een plavuis (roodbakkend) aangetroffen. De plavuis was 2,5 centimeter dik. Roodbakkende plavuizen zijn gebruikt vanaf de late middeleeuwen tot in de 19e eeuw.

8

CONCLUSIE

Het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven heeft bevestigd dat er in het plangebied geen bewoning heeft plaatsgevonden tijdens de nieuwe tijd, en dat er geen sporen uit de Spaanse tijd aanwezig zijn. De sporen laten zien dat het terrein waarschijnlijk als landbouwgrond is bewerkt en door paaltjes en greppels werd omheind.

De aangetroffen anti-tankgracht is een opvallend spoor uit de Tweede Wereldoorlog. Op een luchtfoto van de Royal Air Force genomen op 13 september 1944 is de anti-tankgracht op deze locatie te zien. Tijdens het veldonderzoek zijn weinig vondsten aangetroffen.

8.1 Beantwoording onderzoeksvragen

In deze paragraaf zullen de gebiedsspecifieke onderzoeksvragen worden beantwoord. De archeologische dataset bood geen mogelijkheden in te gaan op de algemene onderzoeksvragen uit hoofdstuk 5.

Zijn er sporen uit het paleolithicum/mesolithicum aanwezig?

Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn geen sporen of vondsten uit het paleolithicum/mesolithicum aangetroffen.

Zijn er sporen uit (het neolithicum,) de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aanwezig?

Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn geen sporen of vondsten uit het neolithicum, de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aangetroffen.

Hoe is het gebied gebruikt vanaf de middeleeuwen? Is er sprake van middeleeuwse bewoning?

Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn geen sporen of vondsten uit de middeleeuwen aangetroffen. Het kuiltje (S 013) en de greppel (S 014) waren niet nauwkeurig dateerbaar. De vulling van de sporen was duidelijk anders en de aftekening van de sporen in de natuurlijke bodem was vager dan die van de recente sporen, daarom is het waarschijnlijk dat deze sporen ouder zijn. Of deze sporen uit de late middeleeuwen stammen of uit de nieuwe tijd is niet duidelijk.

Zijn er sporen van ontginning aanwezig?

Het gebied is ontgonnen en er is vruchtbare grond op het terrein aangebracht. Het is moeilijk vast te stellen wanneer deze ophoging heeft plaatsgevonden. In de profielen was te zien dat de C-horizont werd afgedekt door een oude akkerlaag. Deze akkerlaag is een restant van een esdek dat door ploegen vermengd is met een podzolbodem. De overgang van de C-horizont en het esdek is verploegd.

Is er bebouwing aanwezig geweest?

Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn er geen sporen of vondsten van bebouwing aangetroffen.

Zijn er nog andere (bewonings)sporen?

Ja, de aangetroffen anti-tankgracht is een spoor uit de Tweede Wereldoorlog.

Zijn er aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd?

Nee, er zijn geen aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd.

Wat is de aard, omvang (begrenzing vaststellen), datering, context, gaafheid, kwaliteit van de aangetroffen sporen?

Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn voornamelijk sporen gevonden die gedateerd kunnen worden in de nieuwe tijd. De anti-tankgracht is een spoor uit de Tweede Wereldoorlog, die tevens zichtbaar is op een luchtfoto van de Royal Air Force op deze locatie. Er is een aantal greppels aangetroffen, die, op één na, allen dateren van na de Tweede Wereldoorlog. De paalsporen zijn sub-recent en hebben waarschijnlijk gediend als afrasteringspalen in het weiland. Verder zijn er nog ploegspoorbanen, recente verstoringen, natuurlijke sporen, en een kuiltje aangetroffen. Het kuiltje (S 013) en de greppel (S 014) zijn mogelijk oudere sporen. helaas konden deze door gebrek aan dateerbaar vondstmateriaal niet nader gedateerd worden. De vulling van deze kuil en greppel is anders dan die van de andere sporen en de begrenzing van de sporen met de C-horizont is veel vager in vergelijking met de andere sporen. Dit maakt het waarschijnlijk dat deze sporen ouder zijn.

Wat is de waarde van de aangetroffen sporen?

Door de toenemende belangstelling voor sporen uit de Tweede Wereldoorlog binnen de archeologie, is de informatie waarde van de anti-tankgracht middelhoog. De informatie-waarde van de overige sporen is laag. De waardering van de sporen wordt in hoofdstuk 9 nader toegelicht.

9

WAARDERING EN AANBEVELING

De vindplaats wordt gewaardeerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 3.1 (KNA 3.1). Dit waarderingsproces vindt plaats in een aantal stappen:

- 1 Waardering op basis van belevingsaspecten, waardering op basis van 'schoonheid' en 'herinneringswaarde'.
- 2 Waardering op basis van fysieke criteria, waardering op basis van 'gaafheid' en 'conservering'.
- 3 Waardering op basis van inhoudelijke criteria, waardering op basis van zeldzaamheid, informatie waarde, ensemblewaarde en representativiteit.

Tabel 1.
scoretabel waarde-
stelling uit de KNA
3.1 waarbij 1 de laagste
waarde en 3 de hoog-
ste waarde is

waarden	criteria	scores
beleving	schoonheid	nee
	herinneringswaarde	ja
fysieke kwaliteit	gaafheid	2
	conservering	2
inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid	1-2
	informatiewaarde	2
	ensemblewaarde	1
	representativiteit	n.v.t.

1 De criteria schoonheid en herinneringswaarde zijn vaak alleen van toepassing op archeologische vindplaatsen die nog zichtbaar zijn in het landschap. Wat betreft schoonheid is dat niet het geval daarom is dit criterium niet van toepassing op het onderzochte terrein. De herinneringswaarde hoeft echter niet alleen van toepassing te zijn op zichtbare monumenten, want ook niet zichtbare overblijfselen kunnen herinneringen met feitelijk historische gebeurtenissen oproepen. Zeker als deze een relatief geringe ouderdom hebben. Dit is het geval met de anti-tankgracht, die associaties met de Tweede Wereldoorlog oproept.

2 Het criterium 'gaafheid' krijgt een middelhoge score. De aangetroffen sporen waren zeer duidelijk zichtbaar in het vlak, maar dit komt waarschijnlijk door de geringe ouderdom van de sporen.

Het criterium conservering krijgt eveneens een middelhoge score. Hoewel er slechts een kleine hoeveelheid vondsten is gedaan, was de conservering van het materiaal goed. Daarbij

moet worden opgemerkt dat er alleen anorganisch materiaal zoals glas, baksteen en aardewerk is gevonden. Er kan dus niets geconcludeerd worden over de conservering van andere (organische) materiaalcategorieën.

3 Het criterium zeldzaamheid krijgt een lage tot middelhoge score. De postmiddeleeuwse greppels en de paalsporen zijn niet zeldzaam en worden bij veel archeologische onderzoeken aangetroffen. Hetzelfde geldt voor de anti-tankgracht.

Het criterium informatiewaarde krijgt een middelhoge score. Vooral de anti-tankgracht uit de Tweede Wereldoorlog heeft een hogere informatiewaarde. In het verleden is er nog maar weinig aandacht besteed aan het ondergrondse militaire erfgoed, waardoor de verspreiding en de staat waarin het verkeert grotendeels onbekend zijn.⁷ Tegenwoordig is er sprake van een toenemende belangstelling voor resten uit de Tweede Wereldoorlog binnen de archeologie, en zal er tijdens archeologisch onderzoek meer aandacht moeten worden besteed aan sporen uit deze periode. In het geval van deze anti-tankgracht, waar verder geen relevante vondsten uit zijn gekomen, is er echter geen sprake van een hoge informatiewaarde. Bovendien kan de exacte ligging van de anti-tankgracht in zijn oorspronkelijke vorm gereconstrueerd worden aan de hand van de luchtfoto's van de Royal Air Force.

Het merendeel van de overige greppels en palenrijen geven alleen informatie over de percelering en afrastering uit de nieuwe tijd. De ensemblewaarde van de aangetroffen sporen is dan ook klein. De representativiteit is op deze vindplaats niet van toepassing.

Het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven heeft plaatsgevonden op de plaatsen waar het terrein verstoord zal worden door tijdelijke huisvesting van klaslokalen. Verwacht wordt dat volledig opgraven van de te verstoren gebieden niet meer informatie op zal leveren. Er is hier geen sprake van een behoudenswaardige vindplaats. Vervolgonderzoek op deze locaties wordt daarom niet geadviseerd.

10

LITERATUUR

- S. Arnoldussen en J. Schotten, 2007. *Militair erfgoed. Naar een gecombineerde boven- en ondergrondse zorg voor het nationale militaire erfgoed*, startnotitie RACM.
- Bles, B.J., R. Visschers, 1983. Bodemkaart van Nederland schaal 1 : 50 000. *Toelichting bij de herziene uitgave van blad 50 West Tilburg*, Stiboka, Wageningen.
- Centraal College van Deskundigen, 2006. *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.1*, Gouda.
- Koot, C. en R. Berkvens (red.), 2004, *Bredase Akkers Eeuwenoud. 4000 jaar bewoningsgeschiedenis op de rand van zand en klei* (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 102/ Erfgoedstudies Breda 1), Breda.
- Kranendonk, P., P. van der Kroft, J. Lanzing & B. Meijlink (red.), 2006, *Witte vlekken ingekleurd. Archeologie in het tracé van de HSL*, (RAM 113) Amersfoort.
- Leenders, K.A.H.W., 2006. *Cultuurhistorische landschapsinventarisatie gemeente Breda*, Breda.
- Peters, F.J.C., 2009. *Programma van Eisen, Princenhage Rithsestraat, Inventariserend veldonderzoek proefsleuven # 9*, Breda.
- Stiboka, 1964. *Toelichtingsboekje bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1 : 50 000. Kaartblad 50 West*, Stiboka, Wageningen.

Websites

www.archis.nl
www.watwaswaar.nl

Noten

- 1 Leenders, 2006, p. 88.
- 2 www.archis.nl
- 3 Stiboka, 1964; Bles et al., 1984.
- 4 Leenders, 2006, p. 260-262.
- 5 Koot en Berkvens, 2004; Kranendonk, 2006.
- 6 Koot en Berkvens, 2004.
- 7 S. Arnoldussen en J. Schotten, 2007

bijlage 1: sporenlijst

put	spoor	spoor aard	begin_per	eind_per	nap_onder	nap_boven	opmerking
1	0	A					spoor matrix
1	1	GA	NTC	NTC	1,65	2,53	anti-tankgracht
1	2	PS	NT	NT		2,9	ploegsporen
1	3	NAT				2,9	Vervallen
1	4	PAK	NT	NT	2,63	2,87	
1	5	PG	NT	NT	2,56	2,86	
1	6	PG	NTC	NTC	2,54	2,84	
1	7	NAT				2,83	Vervallen
1	8	PS			2,71	2,83	
1	9	NAT				2,78	Vervallen
1	10	PG	NT	NT	2,63	2,79	
1	11	LG					oude akkerlaag
1	12	LG					c-horizont gl. dkz.
2	0	A					spoor matrix
2	1	GA	NTC	NTC	1,65	2,53	anti-tankgracht
2	11	LG					oude akkerlaag
2	12	LG					C-horizont
2	13	KL			2,71	3,21	
2	14	GR			3,15	3,19	
2	15	PG	NT	NT	3,04	3,12	
2	16	PG	NT	NT	2,94	3,12	
2	17	VERST	NTC	NTC		3,18	
2	18	VERST	NTC	NTC		3,16	
2	19	NAT				3,15	Vervallen
2	20	GR	NTC	NTC	2,9	3,14	
2	21	GR	NTC	NTC	3,06	3,14	
2	22	PG	NTC	NTC	2,94	3,08	
2	23	PG	NT	NT	2,87	3,07	
2	24	PG	NT	NT	2,84	3,06	
2	25	PG	NT	NT	2,75	3,05	
2	26	PG	NTC	NTC	2,69	3,05	
2	27	PG	NTC	NTC	2,68	3,04	
2	28	PG	NTC	NTC	2,78	3	
2	29	PG	NT	NT	2,92	3	
2	30	PG	NT	NT	2,91	3,01	
2	31	PG	NTC	NTC	2,72	3	
2	32	PG	NTC	NTC	2,75	2,99	

put	spoor	spoor aard	begin_per	eind_per	nap_onder	nap_boven	opmerking
2	33	PG	NT	NT	2,73	2,99	
2	34	NAT				3,14	Vervallen
2	35	PG	NT	NT	2,95	3,17	
2	36	PAK	NT	NT	2,86	3,16	
2	37	PG	NT	NT	2,54	3,04	
2	38	PG	NT	NT	2,55	3,03	
2	39	PG	NT	NT	2,59	3,09	
2	40	PG	NT	NT	2,85	3,09	
2	41	PG	NT	NT	2,55	3,09	

bijlage 2: vondstenlijst

barcode	veldvondst	put	vlak	spoor	spoorraad	vulling	segment	categorie	aantal	gewicht	Archcompleet	opmerking	begin_per	eind_per
BR-221-09.001BWM	BR-221-09.001	1	1	1	GA	1	1	BWM	3	403,5	onwaar	2x roodbakkend dakpan, 1x geelbakkend halve baksteen		
BR-221-09.001CER	BR-221-09.001	1	1	1	GA	1	1	CER	10	56,9	onwaar	5xwit, 1xindustrieel wit, 3xrood, 1xsteengoed	NTC	NTC
BR-221-09.001GLS	BR-221-09.001	1	1	1	GA	1	1	GLS	6	88,4	onwaar	1x wit vensterglas, 1x donkergroene beugelfles fragment, 3xblauw/groen waarvan 1 vensterglas, 1 apothekersfles fragment		
BR-221-09.001MTL	BR-221-09.001	1	1	1	GA	1	1	MTL	3	50,5	onwaar	MT8043 3x mogelijk spijker		
BR-221-09.001PYP	BR-221-09.001	1	1	1	GA	1	1	PYP	1	0,4	onwaar	1x steelfragment		
BR-221-09.001SLK	BR-221-09.001	1	1	1	GA	1	1	SLK	1	14,1	onwaar	1x mogelijk sinter		
BR-221-09.001STN	BR-221-09.001	1	1	1	GA	1	1	STN	7	24,5	onwaar	2x kiezel, 1x steenkool, 1x indet		
BR-221-09.002CER	BR-221-09.002	1	1	5	PG	1	1	CER	1	8	onwaar	roodbakkend	NT	NT
BR-221-09.002SLK	BR-221-09.002	1	1	5	PG	1	1	SLK	2	34,7	onwaar	lijken sinters		
BR-221-09.003CER	BR-221-09.003	1	1	6	PG	1	1	CER	1	1,1	onwaar		NTC	NTC
BR-221-09.003MTL	BR-221-09.003	1	1	6	PG	1	1	MTL	1	17,7	onwaar	MT8045 1x lijkt haak		
BR-221-09.003STN	BR-221-09.003	1	1	6	PG	1	1	STN	1	1,9	onwaar	steenkool		
BR-221-09.004BWM	BR-221-09.004	2	1	32	PG	1	1	BWM	1	2,8	onwaar	roodbakkend		
BR-221-09.005CER	BR-221-09.005	2	1	33	PG	1	1	CER	1	3,5	onwaar	binnenkant geel buitenkant groen geglaazuurd	NT	NT
BR-221-09.005MTL	BR-221-09.005	2	1	33	PG	1	1	MTL	1	3,2	onwaar	MT8044 1x brokje		
BR-221-09.006CER	BR-221-09.006	2	1	25	PG	1	1	CER	1	6	onwaar	wit	NT	NT
BR-221-09.007CER	BR-221-09.007	2	1	21	GR	1	1	CER	1	11,6	onwaar			
BR-221-09.008CER	BR-221-09.008	2	1	22	PG	1	1	CER	1	2,5	onwaar		NTC	NTC
BR-221-09.014BWM	BR-221-09.008	2	1	13	KL	1	1	BWM	1	39,1	onwaar	roodbakkend tegel	LMEB	NT

bijlage 3: aardewerk determinatie

vondst nr	spoor nr	spoor aard	vulling nr	betrouwbaarheid	periode	porselein euro	roodbakker AW	witbakker AW	industrial
BR-221-09.001CER	001	greppel	1	betrouwbaar	NTC	1	4	5	
BR-221-09.002CER	005	paalgat	1	te weinig materiaal	NT		1		
BR-221-09.003CER	006	paalgat	1	te weinig materiaal	NTC			1	
BR-221-09.005CER	033	paalgat	1	te weinig materiaal	NT			1	
BR-221-09.006CER	025	paalgat	1	te weinig materiaal	NT	1			
BR-221-09.007CER	021	greppel	1	te weinig materiaal	NTC			1	
BR-221-09.008CER	022	paalgat	1	te weinig materiaal	NTC			1	

bijlage 4: alle sporenkaart

